

M A T E R I A Ł Y

BARBARA WIĄCEK

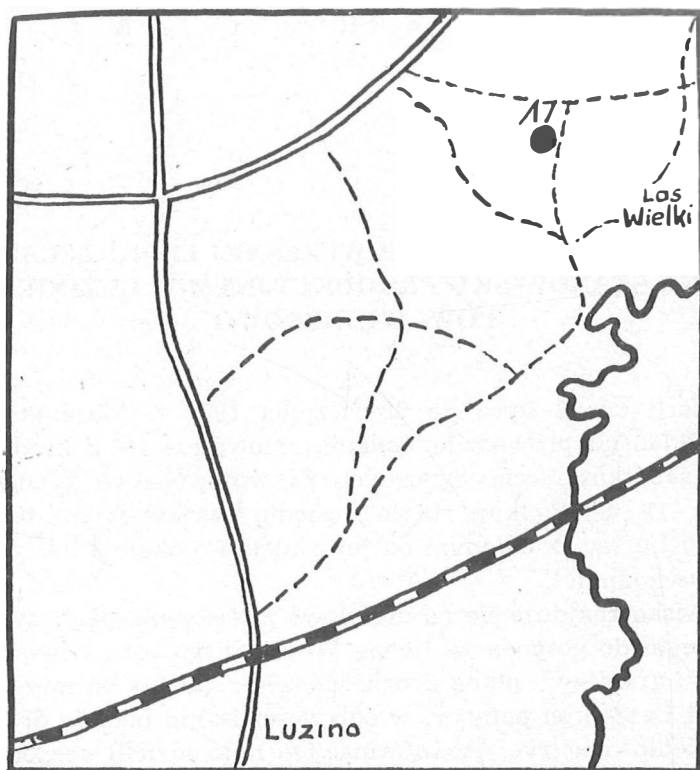
**ODKRYCIE DŁUBANKI Z WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA
NA STANOWISKU PRODUKCYJNYM W LUZINIE,
POW. WEJHEROWO**

W dniach od 28 lipca do 20 sierpnia 1971 r. Muzeum Archeologiczne w Gdańsku prowadziło badania ratownicze — z kredytów konserwatora zabytków archeologicznych na województwo gdańskie — na stanowisku 17 w Wielkim Lesie, osiedlu wchodzącym terytorialnie w skład wsi Luzino, oddalonym od jej centrum o około 3 km w kierunku północno-wschodnim¹.

Stanowisko znajduje się na częściowo zalesionym, piaszczystym terenie, należącym do gospodarza Leona Wojewskiego oraz GRN w Luzinie. Od wschodu graniczy z polną drogą wiodącą z Luzina do miejsca zwanego Wielkim Lasem; od północy, w odległości 100 m biegnie droga łącząca osiedle z Kębłowem (ryc. 1). Informacji o nim udzielił gospodarz Wojewski; wskazał on miejsce, gdzie w r. 1928 w czasie kopania piasku natrafił na groby skrzynkowe z popielnicami. Obecnie dawna piaśnica porośnięta jest 40-letnim lasem sosnowym. Przebywająca w Luzinie ekipa archeologiczna, chcąc uchwycić przynajmniej kraniec cmentarzyska na nie naruszonym obszarze, rozpoczęła kopanie między drzewami rowów — sondaży. Rezultatem było jednak odkrycie trzech blisko siebie położonych osadniczych palenisk. Następne wykopy założono na przylegającym do lasu piaszczystym nieużytku; łącznie przekopano ponad 3 ary powierzchni (ryc. 2). W wyniku prac odkryto: szczątkowo zachowaną łódź-dłubankę, 12 palenisk oraz ślady po rozłożonych w piasku trzech parach drewnianych konstrukcji służących jako podstawki pod łódzie, a z zabytków ruchomych — nieliczne ułamki ceramiki i małe fragmenty glinianych form odlewniczych.

Uzyskany materiał znajduje się w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku; zainwentaryzowany został pod nr 1971 : 74.

¹ Historia i wyniki badań na stanowiskach 1—16 zostały omówione w pracy B. Wiącek, *Z badań nad osadnictwem z wczesnej epoki żelaza na terenie Luzina, pow. wejherowski*, „Pomorania Antiqua”, t. 4, 1972, s. 247. Badania na stanowisku 17 prowadziła B. Wiącek, dokumentację rysunkową wykonali: E. Bruss i A. Grześkowiak, dokumentację fotograficzną — A. Klejna i A. Grześkowiak.

Ryc. 1. Luzino, pow. wejherowski. Plan sytuacyjny stanowiska 17. Skala 1 : 25 000

Fig. 1. Luzino, Wejherowo district. Plan of site 17. Scale 1 : 25 000

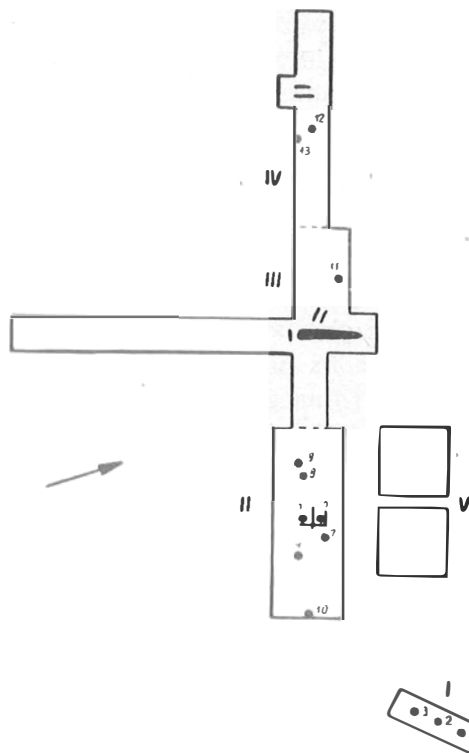
Pod względem fizjograficznym stanowisko położone jest na południowym skraju rozległej płaszczyny, o powierzchni ca 12 km² wznoszącej się 100—106 m n.p.m., stanowiącej wyodrębnioną rzekami: Redą i jej dopływem Bolszewką — naturalny mikroregion. Krawędzie płaszczyny opadają dość stromo ku obu rzekom, które, z wyjątkiem krótkiego odcinka od strony południowo-wschodniej, otaczają ją ze wszystkich stron.

W najbliższej okolicy znanych jest kilka stanowisk datowanych na wczesną epokę żelaza: osada znana z badań powierzchniowych oddalona o około 150 m w kierunku wschodnim (st. 13), cmentarzysko grobów skrzynkowych z okresu Hallstatt C (st. 16) położone na skarpie rzeki Bolszewki w odległości 1 km na południowy wschód² oraz w centralnej

² Tamże, s. 266, 267.

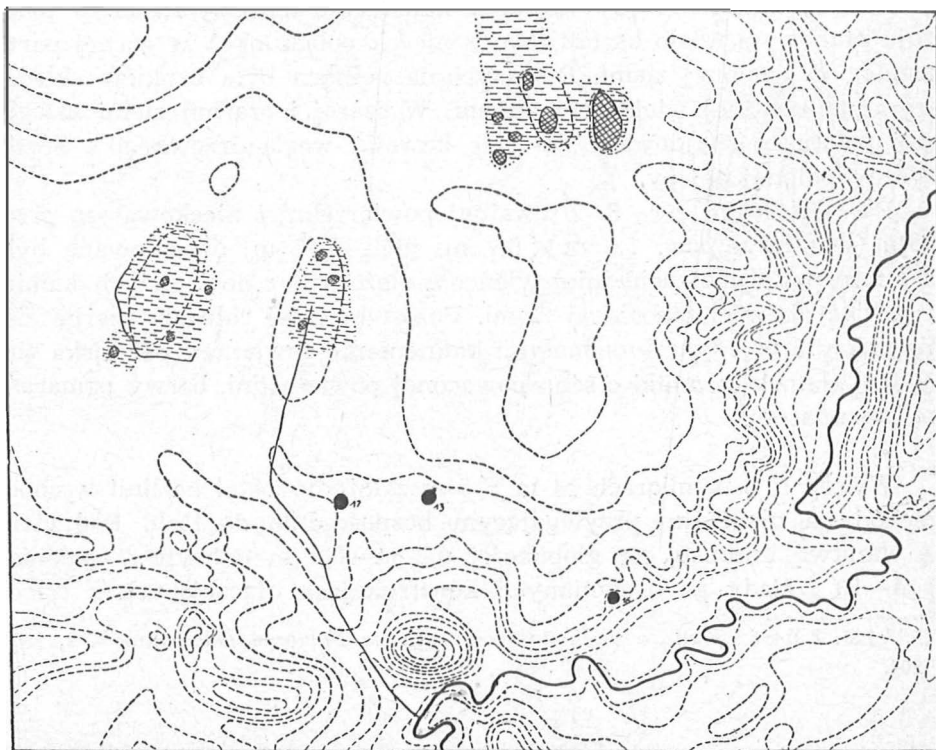
Ryc. 2. Luzino, pow. wejherowski.
Rozplanowanie wykopów na stanowisku 17. Skala 1 : 600

Fig. 2. Luzino, Wejherowo district. Dis-
tribution of excavations on site 17.
Scale 1 : 600

Ryc. 3. Luzino, pow. wejherowski. Roz-
mieszczenie stanowisk na południowo-
-wschodniej części mikroregionu. Skala
1 : 12 000

Fig. 3. Luzino, Wejherowo district. Dis-
tribution of sites in the south-eastern
part of the microregion. Skala 1 : 12 000

części płaszczyzny grób skrzynkowy odkryty na początku XX w. w Kochanowie w pow. wejherowskim (ryc. 3)³.

W tym miejscu chcę złożyć podziękowanie dr. habil. Przemysławowi Smolarkowi za udzielenie konsultacji w czasie prowadzenia badań.

Materiały

Wykop I znajdował się w zalesionej partii stanowiska. Odkryto w nim na głębokości 0,3 m 3 paleniska usytuowane w półmetrowych odległościach na osi północny zachód na południowy wschód. Ze względu na gęsto rosnące drzewa nie można było rozszerzyć wykopu i zbadać ewentualnie istniejących powiązań między poszczególnymi obiektami.

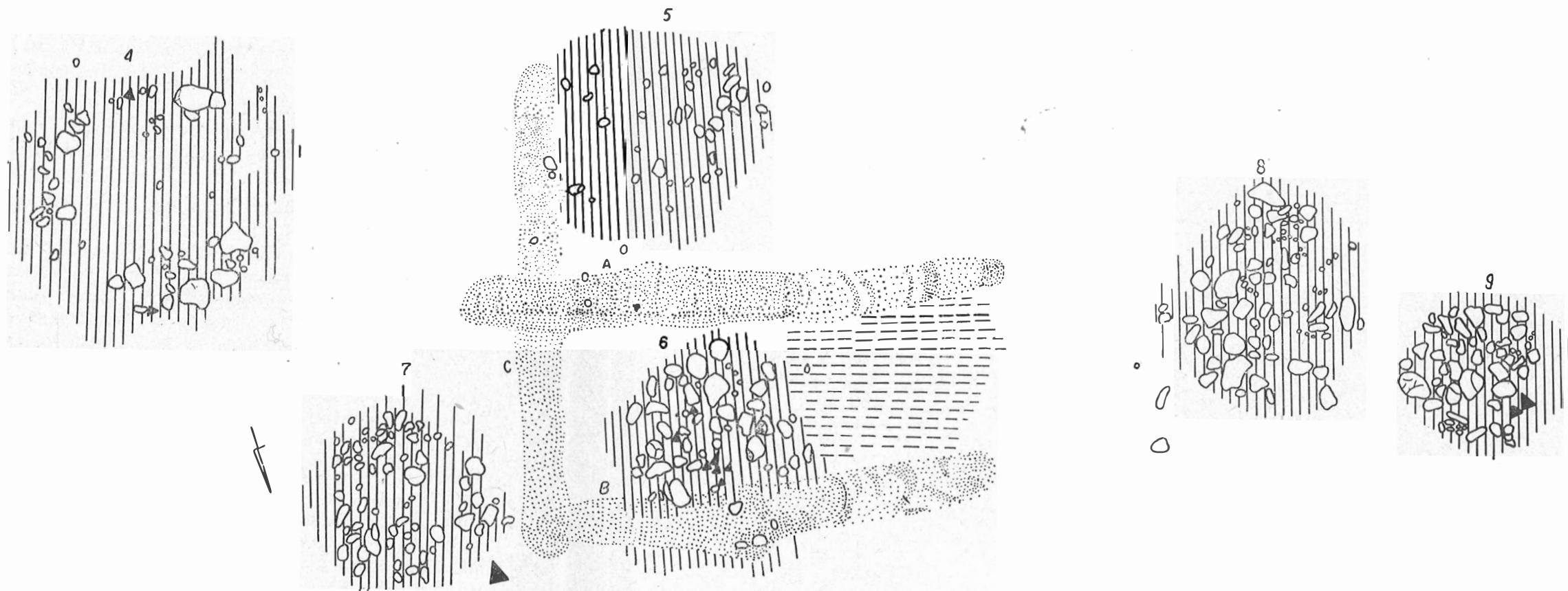
Palenisko nr 1 miało regularną, owalną powierzchnię o wymiarach 0,8 m $\times$ 1,0 m; pokryte było średniej wielkości łupanymi kamieniami spękanymi od ognia. W rzucie pionowym miało kształt płytkiej niecki, o miąższości 0,2 m. Składało się ono z dwóch warstw kamieni, między którymi zalegała czarna, przepalona ziemia z nielicznymi węgielkami drzewnymi, słabo wypalonymi grudkami polepy i 2 małymi kawałkami ceramiki. Ułamki te pochodziły ze środkowych partii naczyń — garnka o gładzonej, ciemnoszarej powierzchni i naczynia grubej roboty o silnie schropowaczonej powierzchni, barwy ceglastrobrunatnej.

Palenisko nr 2 — kształtu kolistego o średnicy 1,1 m. W przekroju pionowym miało kształt dwóch niecek połączonych w górnej partii pasmem przepalanej ziemi. Powierzchnia pokryta była brukiem składającym się z różnej wielkości kamieni. W szarej i czarnej ziemi zalegającej palenisko znajdowały się małe kawałki węgla drzewnego i bryłki słabo wypalanej polepy.

Palenisko nr 3 o owalnej powierzchni i nieckowatym przekroju (wymiarzy: pow. 1,0 m $\times$ 0,7 m; głęb. 0,17 m) obramowane było od strony północno-zachodniej wieńcem złożonym z dość dużych kamieni tkwiących w ciemnoszarej ziemi. Pozostałą część zalegała czarna ziemia pokryta pojedynczymi małymi kamieniami. Inwentarz paleniska stanowił 1 ułamek ceramiki o schropowaczonej powierzchni, barwy pomarańczowobrunatnej.

Wykop II o wymiarach 14 m $\times$ 5 m założony został na linii wschód-zachód na nieużytku przylegającym bezpośrednio do lasu. Pod cienką warstwą humusu, na głębokości 0,2 m—0,3 m odkryto 7 palenisk nr 4—10 i ślady po drewnianych konstrukcjach otaczających z trzech

³ L.J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. 1, 1966, s. 204.

Ryc. 4. Luzino, pow. wejherowski. Rozmieszczenie palenisk nr 4—9 w wykopie II. Skala 1 : 25

Fig. 4. Luzino, Wejherowo district. Distribution of hearths Nos. 4—9 in excavation II. Scale 1 : 25

stron palenisko nr 6. Odkryte obiekty zostały w znacznym stopniu zniszczone przez głęboką orkę. Smugi po pługu zatarły niestety bezpowrotnie słabiej zachowane, a dość licznie występujące pozostałości po rozłożonym drewnie między innymi przy palenisku nr 8.

Palenisko nr 4 o kolistej powierzchni i nieckowatym, niezbyt regularnym przekroju (wymiały: pow. $1,4 \text{ m} \times 1,7 \text{ m}$; głęb. $0,4 \text{ m}$) obramowane było dookoła kamiennym wieńcem; środek zalegała przepalona ziemia przemieszana z piaskiem. Kamienie we wnętrzu paleniska tworzyły jedną wklęsłą w środku warstwę. W czarnej ziemi występowały kawałki węgla drzewnego (ryc. 4 i 5).

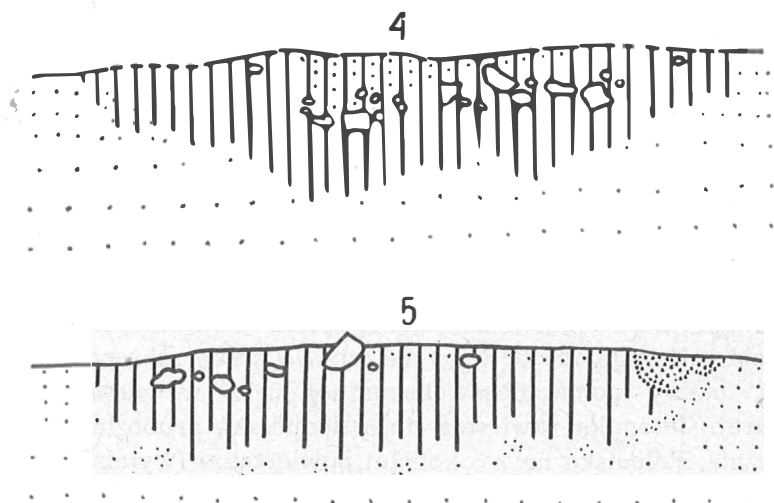
Paleniska nr 5, 6 i 7 stanowiły jeden zespół; oddalone były od siebie o $0,5 \text{ m}$ i $0,7 \text{ m}$. Eksplorację prowadzono tak, by uzyskać wspólne profile dla palenisk nr 5 i 6 na osi północ—południe oraz dla nr 6 i 7 na osi wschód—zachód (ryc. 4).

Palenisko nr 5 miało kształt owalny o wymiarach $1,4 \text{ m} \times 1,1 \text{ m}$. Pokryte było małymi luźno rozrzuconymi kamieniami spękanymi od ognia, zalegającymi w czarnej i brunatnej ziemi. Palenisko nr 6 miało nieco mniejsze wymiały od poprzedniego: średnica wynosiła $1,0 \text{ m} \times 1,2 \text{ m}$. Powierzchnię zalegał bruk złożony z dość dużych kamieni. W północnej części znajdowało się skupisko ceramiki składające się z 60 ułamków dużego zasobowego naczynia o silnie schropowanej powierzchni, barwy pomarańczowobrunatnej oraz wewnętrznej stronie ciemnoszarej. Ceramika zawierała dużą domieszkę gruboziarnistego piasku i tłuczni. Palenisko nr 7 o kolistej powierzchni (wymiały: $1,15 \text{ m} \times 1,1 \text{ m}$) pokryte było niezbyt dużymi kamieniami zalegającymi w ciemnoszarej, przepalonej ziemi.

Wokół paleniska nr 6 występowały ślady po trzech rozłożonych konstrukcjach drewnianych, oznaczonych symbolami A, B i C, które zachowały się w postaci długich szarobrunatnych smug o lekko zaokrąglonych końcach z widocznymi zarysami poprzecznych łukowatych słoje drewna. Smugi A i B biegły na osi wschód—zachód równolegle do siebie w jednometrowym odstępnie, obejmując z dwóch stron palenisko i przylegającą do niego od strony zachodniej jamę wypełnioną gliniasto-piaszczystą ziemią o rudawym zabarwieniu. Smuga A usytuowana przy południowej stronie paleniska miała $3,25 \text{ m}$ dług. i przeciętnie $0,3 \text{ m}$ szer. Smuga B, trochę krótsza, o dług. $2,8 \text{ m}$ i szer. $0,27 \text{ m}$, naruszała północną część omawianego obiektu. Smuga C ciągnęła się na osi północ—południe granicząc od strony wschodniej z paleniskami nr 5 i 6. Zachowała się znacznie gorzej od poprzednich. Miała $2,8 \text{ m}$ dług. i $0,2 \text{ m}$ szer. Usytuowana była prostopadle w stosunku do smug A i B, które przecinały ją w dwóch miejscach.

Przekroje pionowe omawianych palenisk i smug przedstawiały się następująco:

Przekrój paleniska nr 5 na osi wschód—zachód. W rzucie pionowym posiadało kształt niecki (głęb. 0,3 m); wypełnione było czarną, przepaloną ziemią z zawartością małej ilości węgla drzewnego i niedużego ułamka naczynia o lekko schropowaconej powierzchni, barwy szarobrunatnej. We wschodniej części wystąpiła warstwa spękanych kamieni; w zachodnią część paleniska wcinał się profil smugi C kształtu półokrągłego. Bezpośrednio pod paleniskiem zalegała warstewka piasku zabarwiona od wysokiej temperatury na kolor pomarańczowy (ryc. 5). P r z e k r ó j

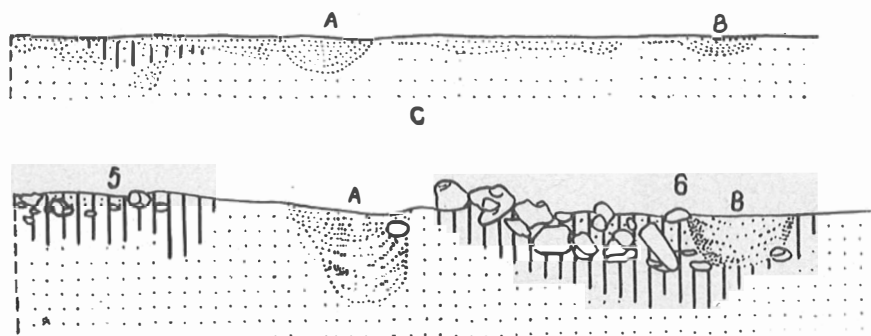

Ryc. 5. Luzino, pow. wejherowski. Profile palenisk 4 i 5 na osi wschód—zachód. Skala 1:20

Fig. 5. Luzino, Wejherowo district. Profiles of hearths 4 and 5 on the east-west axis. Scale 1:20

smugi C na osi północ—południe. Konstrukcja zagłębiała się nieznacznie w ziemię; największa jej miąższość nie przekraczała 5 cm. Zarys dolnej części był bardzo nieregularny. Przy palenisku nr 5 smuga niknęła w szarej, przepalanej ziemi. W dwóch miejscach przecinały ją profile smug A i B (ryc. 6).

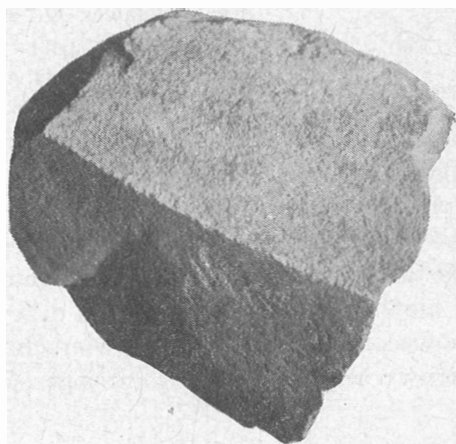
Przekrój palenisk nr 5 i 6 na osi północ—południe. W rzucie pionowym palenisko nr 5 miało kształt nieckowaty. Wypełniające go łupane kamienie tworzyły łukowato wygiętą warstwę. Między obu paleniskami widoczny był poprzeczny profil smugi a u dołu zaokrąglony i nieco rozszerzający się ku górze. Widoczne na nim były półkolisty zarys sło. Konstrukcja w tym miejscu dochodziła do 0,3 m głęboko-

Ryc. 6. Luzino, pow. wejherowski. Profile: podstawki C, paleniska nr 5 i 6 oraz podstawki A i B na osi północ—południe. Skala 1:25

Fig. 6. Luzino, Wejherowo district: Profiles: support C, hearths Nos. 5 and 6 and supports A and B on the north-south axis. Scale 1:25

kości. W środkowej jej części znajdował się kamienny przedmiot (osełka?) o trójkątnym przekroju z dwoma gładzonymi powierzchniami (ryc. 7) i 1 ułamek ceramiki o lekko schropowaconej powierzchni, barwy brunatnej. W odległości kilku centymetrów od smugi A znajdowało się pale-

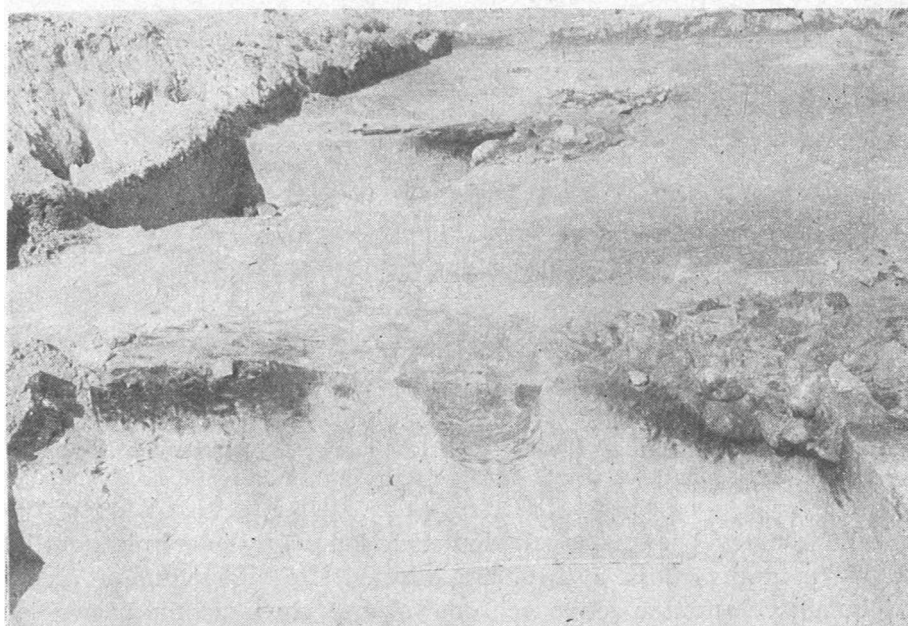

Ryc. 7. Luzino, pow. wejherowski. Przedmiot kamienny odkryty w konstrukcji A

Fig. 7. Luzino, Wejherowo district. Stone object discovered in construction A

nisko nr 6 o nieckowatym przekroju sięgającym 0,3 m głębokości. Wypełniały go dwie warstwy przepalonych kamieni zalegających w czarnej ziemi. Od strony północnej w palenisko wcinała się konstrukcja B, o półkolistym w przekroju kształcie. (głęb. 0,18 m), w postaci brunatnego piasku ze słabo widocznymi zarysami sło; od strony paleniska piasek był zabarwiony na kolor ciemnoszary (ryc. 6 i 8).

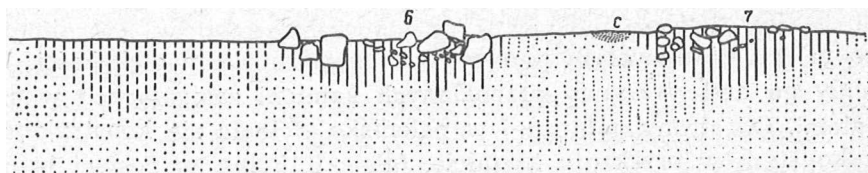
Przekrój palenisk nr 6 i 7 na osi wschód—zachód. Profil paleniska nr 6 był nieregularny (głęb. 0,3 m). W czarnej ziemi zalegały

Ryc. 8. Luzino, pow. wejherowski. Fotografia przekroju palenisk nr 5 i 6 oraz podstawek A i B na osi północ—południe

Fig. 8. Luzino, Wejherowo district. Photograph of cross sections of hearths Nos. 5 and 6 and supports A and B on the north-south axis

dwie warstwy kamieni dużych i małych. Od strony zachodniej do paleniska przylegała jama o trójkątnym zarysie wypełniona gliniasto-piaszczystą ziemią o rudawym zabarwieniu. Głębokość jej wynosiła 0,4 m. Jama nie zawierała żadnego inwentarza. Palenisko nr 7 miało kształt nieckowaty w rzucie pionowym. Wypełnione było czarną ziemią z niewielką zawartością węgla drzewnego i 3 ułamkami ceramiki o schropowanej, brunatnej powierzchni. W pobliżu zachodniej krawędzi uchwycony został poprzeczny przekrój smugi C (ryc. 9, 10).

Ryc. 9. Luzino, pow. wejherowski. Profile palenisk nr 6 i 7 oraz przylegającej jamy na osi wschód—zachód. Skala 1:40

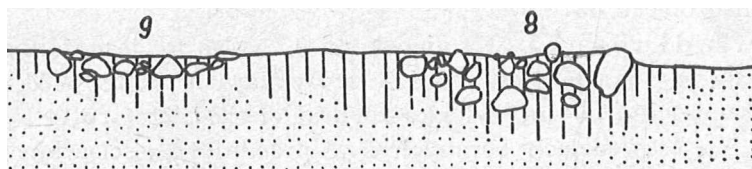
Fig. 9. Luzino, Wejherowo district. Profiles of hearths Nos. 6 and 7 and adjacent hollow on the east-west axis. Scale 1:40

Ryc. 10. Luzino, pow. wejherowski. Profil paleniska nr 7 i podstawki C.

Fig. 10. Luzino, Wejherowo district. Profile of hearth No. 7 and support C

Paleniska nr 8 i 9 usytuowane były w nieznaczej od siebie odległości i tworzyły jeden zespół. Tak jak poprzednie, eksplorowano je w ten sposób, by można było uzyskać dla nich wspólny profil. Powierzchnie ich miały koliste zarysy o wymiarach: nr 8 — średn. 1,4 m $\times$ 1,0 m, głęb. 0,35 m; nr 9 — średn. 0,9 m, głęb. 0,15 m. Jedno i drugie pokrywał kamienny bruk oraz szara i czarna ziemia (ryc. 11). W prze-

Ryc. 11. Luzino, pow. wejherowski. Profile palenisk nr 8 i 9 na osi wschód—zachód. Skala 1:30

Fig. 11. Luzino, Wejherowo district. Profiles of hearths Nos. 8 and 9 on the east-west axis. Scale 1:30

kroju pionowym obiekt nr 8 miał kształt nieckowaty, widoczne były dwie warstwy kamieni, wśród których znajdowało się 35 ułamków ceramiki, w tym 2 krawędzie: cylindryczna o nieznacznie schropowanej po-

wierzchni oraz wychylona, schropowacona, o lekko facetowanym brzegu. Pozostałe fragmenty pochodziły z naczyń o powierzchniach schropowanych, barwy jasnobrunatnej i ceglastobrunatnej. Palenisko nr 9 znacznie płytsze, w przekroju nieregularnego kształtu, wypełnione było jedną warstwą kamieni. Inwentarz jego stanowiło: 28 małych ułamków ceramiki o silnie schropowanej powierzchni barwy ceglastobrunatnej oraz nieznaczna ilość węgla drzewnego. Wokół obu palenisk rysowały się podłużne smugi — pozostałości po rozłożonym drewnie — bardzo silnie zniszczone przez orkę.

Palenisko nr 10 zachowało się w złym stanie. Na powierzchni rozciągała się owalna plama szarej ziemi o wymiarach $1,05\text{ m} \times 0,8\text{ m}$, zagłębiająca się nieznacznie w piasek. Palenisko nie zawierało żadnego inwentarza.

Wykop III o wymiarach $25\text{ m} \times 2\text{ m}$ w początkowej fazie badań usytuowany został na osi północ—południe prostopadle do wykopu II i dochodził do zniszczonej przez kopanie piasku partii stanowiska. W południowej części pod ziemią orną zalegał jasnożółty piasek, w którym znaleziono jedynie nieliczne ułamki ceramiki i kilka fragmentów glinianych form odlewniczych. Nieoczekiwanym odkryciem w północnej części wykopu było natrafienie na szczątkowo zachowaną łódź-dłubankę, koło której ponownie wystąpiły ślady po rozłożonych w piasku konstrukcjach. Ponieważ częściowo wchodziły one w profil, wykop został poszerzony w kierunku zachodnim. Na odsłoniętym obszarze o wymiarach $7\text{ m} \times 6\text{ m}$ rysowała się duża ilość analogicznych smug układających się równolegle lub prostopadle w stosunku do siebie. Również i one zostały znacznie zniszczone przez orkę; ich miąższość wynosiła zaledwie po kilka centymetrów, w związku z czym o ich kształcie i przeznaczeniu nie można nic bliższego powiedzieć. W omawianej partii wykopu znajdowała się jama oznaczona nr 11.

O p i s d ł u b a n k i. Na głębokości $0,3\text{ m}$ na tle jasnożółtego piasku zarysowała się powierzchnia łodzi o wymiarach: dług. $6,28\text{ m}$, szer. $1,08\text{ m}$, szer. rufy $0,64\text{ m}$, o lekko zaokrąglonej, ściętej rufie i smukłym dziobie. Na krawędziach bocznych i w przedniej części widoczne były ślady spalenizny; wewnątrz wypełniała brunatna ziemia z soczewkami jasnego piasku (ryc. 12 i 13). Po oczyszczeniu łodzi z zalegającej na niej ziemi odsłonięte zostało jej wnętrze w postaci rozłożonego zwęglonego drewna (ryc. 14). Po dalszej eksploracji, w czasie której wykonano profil wzdłużny i 8 profili poprzecznych, okazało się, że zachowała się jedynie dolna część dłubanki o miąższości $0,2\text{ m}$ — $0,3\text{ m}$. Na profilu wzdłużnym widoczne było odmienne ukształtowanie końców łodzi: dziób był nie-

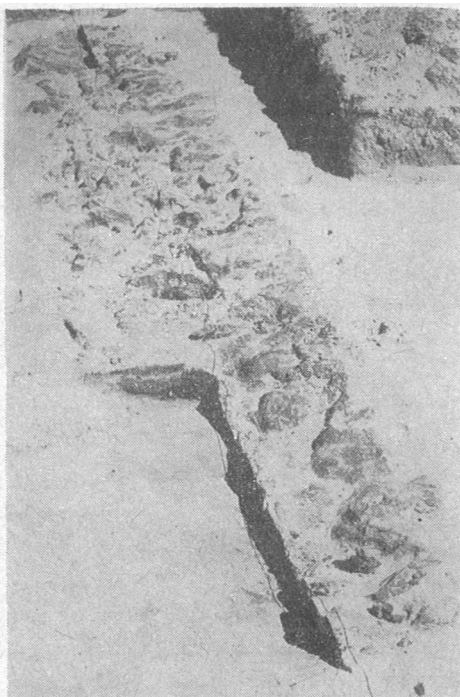
Ryc. 12. Luzino, pow. wejherowski. Plan łodzi i podstawek D, E i F w wykopie III. Skala 1 : 20

Fig. 12. Luzino, Wejherowo district. Plan of boat and supports D, E and F in excavation III. Scale 1 : 20

Ryc. 13. Luzino, pow. wejherowski.
Zdjęcie zarysu łodzi

Fig. 13. Luzino, Wejherowo district.
Photograph of boat outline

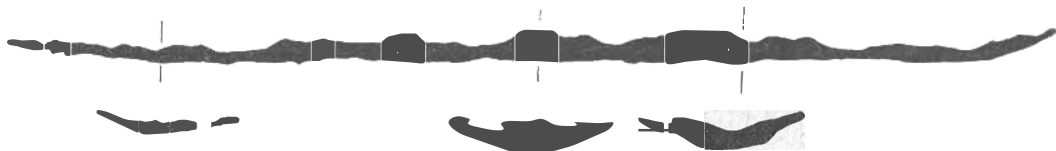

Ryc. 14. Luzino, pow. wejherowski.
Eksploracja łodzi

Fig. 14. Luzino, Wejherowo district.
Exploration of the boat

znacznie wygięty, rufa skośnie podcięta. W przekrojach poprzecznych linia dna wykazywała kształt łukowaty (ryc. 15).

Równoległe do rufy w odległości 0,35 m ciągnęła się słabo zachowana smuga D w postaci brunatnego piasku ze śladami słoju. W przekroju

Ryc. 15. Luzino, pow. wejherowski. Profile: poprzeczne i podłużny łodzi. Skala 1 : 50

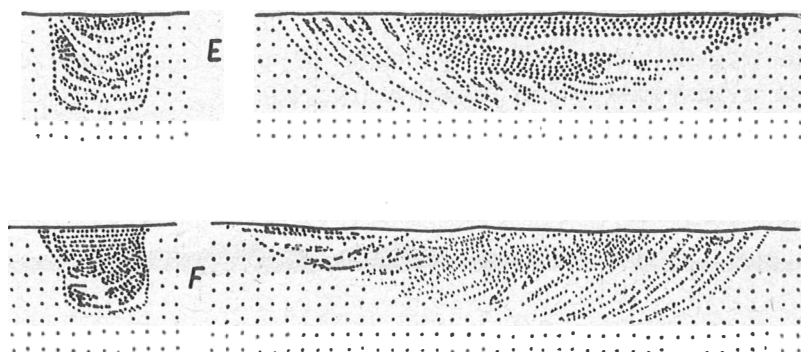
Fig. 15. Luzino, Wejherowo district. Profiles: transverse and longitudinal — of boat
Scale 1 : 50

poprzecznym miała kształt półokrągły (głęb. 0,1 m). Przy zachodniej burcie łodzi wystąpiły analogiczne jak przy palenisku nr 6 ślady po trzech konstrukcjach, oznaczone literami: E, F i G. Smugi E i F

Ryc. 16. Luzino, pow. wejherowski. Zdjęcie podstawek E i F usytuowanych przy burcie łodzi

Fig. 16. Luzino, Wejherowo district. Photographs of supports E and F situated at the side of the boat

Ryc. 17. Luzino, pow. wejherowski. Profile poprzeczne i podłużne podstawek E i F. Skala 1:25

Fig. 17. Luzino, Wejherowo district. Transverse and longitudinal profiles of supports E and F. Scale 1:25

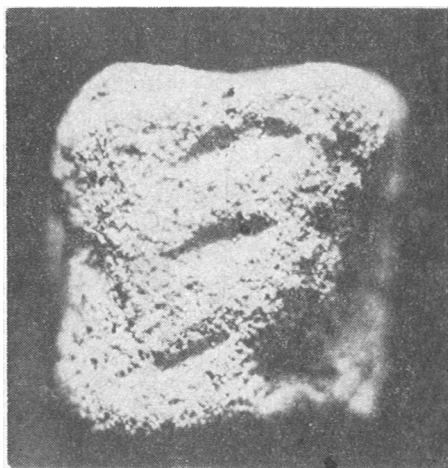
biegły równoległe do siebie w jednometrowym odstępnie i nakładały się na krzyżującą się z nimi, słabo zachowaną smugę G (ryc. 12 i 16). Wymiary: dług. E — 1,8 m; F — 1,9 m, G — 1,7 m; szer. E i F — 0,3 m;

G — około 0,1 m. W przekroju pionowym wzdłużnym konstrukcje E i F miały zarysy nieregularnej niecki o głębokości 0,32 m. Środkowe partie wypełniała brunatna ziemia, brzegi i dna — rzędy ukośnych smużek żółtych i brunatnych. W przekrojach poprzecznych omawiane konstrukcje miały lekko zaokrąglone dna, brzegi rozszerzały się nieco ku górze. Smuga G zagłębiała się nieznacznie w ziemię — nie udało się uchwycić jej kształtu w rzucie pionowym (ryc. 17, 18).

Ryc. 18. Luzino, pow. wejherowski.
Profil poprzeczny podstawki E

Fig. 18. Luzino, Wejherowo district.
Transverse profile of support E

Ryc. 19. Luzino, pow. wejherowski.
Fragment formy odlewniczej skośnie
żłobkowanego naszyjnika

Fig. 19. Luzino, Wejherowo district.
Fragment of the casting mould of
a diagonally grooved necklace

J a m a 11 miała na powierzchni kształt owalny, a w przekroju nieckowaty. Wymiary: średn. 0,5 m $\times$ 0,95 m, głęb. 0,25 m. Wypełniała ją piaszczysta, szarobrunatna ziemia z niewielką zawartością węgla drzewnego i 2 małymi ułankami ceramiki o schropowanej powierzchni.

W omawianym wykopie natrafiono na następujący inwentarz ruchoomy: w warstwie ziemi ornej — nieliczne ułamki ceramiki o chropowanej powierzchni i barwie ceglastrobrunatnej oraz krawędź talerza o powierzchni gładzonej w warstwie piasku. (południowa część wykopu)

— 17 małych ułamków ceramiki o powierzchni schropowanej i brunatnej i 2 ułamki ceramiki o bardzo cienkich gładzonych ściankach barwy szarej oraz 6 fragmentów niszczących form odlewniczych, a wśród nich jeden do odlewania skośnie żłobkowanego naszyjnika (ryc. 19).

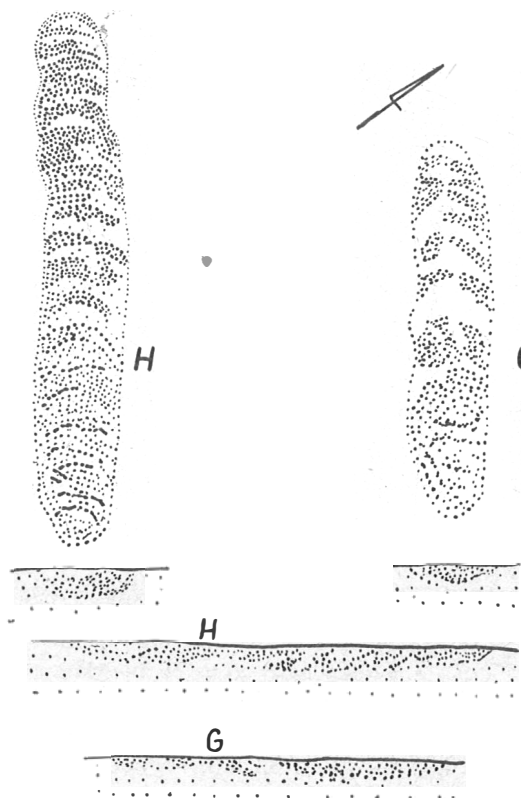
Wykop IV o wymiarach 16 m $\times$ 2 m usytuowany na linii wschód—zachód objął swoim zasięgiem kraniec ugoru dochodząc do uprawnego pola. Wynikiem badań tej partii stanowiska było odkrycie 2 palenisk, nr 12 i 13, i ponownych śladów po dwóch drewnianych konstrukcjach.

Palenisko nr 12 miało silnie wydłużoną powierzchnię; zalegała na nim szara ziemia ze skupiskami węgla drzewnego. W przekroju pionowym obiekt składał się z dwóch części: nieckowatej i trójkątnej, wypełnionych w górnej partii ziemią szarą, w dolnej — brunatną, w której

znajdowały się dość duże kawałki źle przepalonych bierwion. Wymiary paleniska: średn. 1,4 m $\times$ 0,4 m; głęb. 0,1 m—0,25 m.

Palenisko nr 13 zostało odkryte fragmentarycznie; w przekroju pionowym miało kształt trójkątny i sięgało 0,2 m głębokości. W wypełniającej go szarej ziemi była spora ilość węgla drzewnego.

W zachodniej części wykopu odkryto dwie smugi, H i I, o równoległym układzie; odstęp między nimi wynosił także 1 m. Smuga H zachowana lepiej miała wymiary: dług. 1,8 m i szer. 0,28 m. W przekroju pionowym miała kształt płytkiej niecki zagłębiającej się w ziemię do 8 cm. Smuga I o długości 1,25 m w przekroju pionowym była słabo widoczna. Na powierzchni obu smug rysowały się ślady po słojach drewna (ryc. 20).

Ryc. 20. Luzino, pow. wejherowski. Plan podstawek H i G oraz ich profile. Skala 1 : 25

Fig. 20. Luzino, Wejherowo district. Plan of supports H and G and their profiles. Scale 1 : 25

Wykop V, składający się z dwóch działek o powierzchni łącznej 50 m², usytuowany był w północnej części stanowiska. Nie zawierał żadnych obiektów ani inwentarza ruchomego.

Analiza materiału

Na terenie naszego kraju odkryto znaczną liczbę łodzi-dłubanek pochodzących z różnych epok pradziejowych począwszy od neolitu aż po okres wczesnośredniowieczny. Na samym tylko Śląsku i Pomorzu na podstawie wzmianek w literaturze i zachowanych egzemplarzy doliczono się 96 dłubanek⁴. Ten typ łodzi przetrwał do czasów współczesnych, między innym na jez. Wdzydze używany był jeszcze na początku XX w.

Znajdowane w bagnach, jeziorach czy rzekach dłubanki, zachowane w lepszym lub gorszym stanie, tylko w nielicznych wypadkach miały względną chronologię, ponieważ rzadko spotykano w ich najbliższym otoczeniu materiały mogące uściślić ich datowanie. Sam bowiem typ łodzi, ukształtowany niemal ostatecznie w młodszej epoce kamienia, nie dawał podstaw do ustalenia okresu powstania⁵. Źródła archeologiczne ponadto nie dawały, jak dotąd, bliższych danych o technice obróbki, i miejscach produkcji. Analogie więc musiano czerpać ze źródeł etnograficznych.

Odkrycie dłubanki w Luzinie na stanowisku 17 w miejscu wykonania w pewnym stopniu lukę tę zapełnia.

Omawiane stanowisko produkcyjne stanowiło prawdopodobnie wraz z osadą oddaloną zaledwie o 150 m w kierunku zachodnim (st. 13) jeden zwarty zespół osadniczy. Konfiguracja terenu zapewniała dobre zaplecze gospodarcze i naturalne warunki obronne: od południa utrudniały dostęp dość strome stoki opadające ku płynącej w jarze rzece Bolszewce, a od północy — występujące jeszcze i dziś trzęsawiska (ryc. 3). Wyrób łodzi w pobliżu osady na terenie trudno dostępnym i oddalonym od rzeki mógł być związany z występowaniem odpowiedniego surowca. Wstępne wyniki badań wskazują na to, że na stanowisku mogła się odbywać produkcja większej liczby łodzi. Mówi o tym choćby liczba odkrytych palenisk i śladów po drewnianych konstrukcjach występujących w różnych partiach wykopów. Potwierdzają to także warunki hydrograficzne najbliższej okolicy: centralną część płaszczyzny zajmują grząskie, podmokłe łąki i wysychające jeziorka, a cały kilkunastokilometrowy mikroregion oblany jest wodami Redy i Bolszewki. Bagna występujące na

⁴ P. Smolarek, *Inwentaryzacja źródeł do dziejów techniki szkatniczej Słowian pomorskich*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 1, 1955, s. 96.

⁵ Tamże, s. 98, 99.

płasczyźnie i nad Redą we wczesnej epoce żelaza tworzyły z pewnością większe rozlewiska. W takiej sytuacji łodzie były przedmiotami pierwszej potrzeby. Zapewniały komunikację oraz zdobywanie żywności podczas połowu ryb i polowania na wodne ptactwo. W oddalonej o 7 km osadzie bagiennej w Górze-Orle, pow. wejherowski, datowanej na młodszy okres epoki brązu po wczesny okres lateński, w rozlewiskach rzeki Redy odkryto aż 7 dłubanek ⁶, co jest jeszcze jednym dowodem powszechności ich używania. Czółna wyrabiane na omawianym stanowisku mogły więc wypływać na podchodzące do osady bagna lub po przetransportowaniu — na wody Bolszewki.

Dłubanka z Luzina, mimo długotrwałego przebywania w miejscu nie sprzyjającym konserwacji drewna, zachowała się na tyle dobrze, iż można było odtworzyć jej zewnętrzną formę i wymiary. Należała do typu łodzi o lekko łukowatym dnie i odmiennie ukształtowanych końcach. W profilu podłużnym dziób nieznacznie wznosił się ku górze, rufa natomiast była bardziej podcięta (ryc. 15). Grubość dna wahała się od 10 cm do 20 cm; nieregularność ta dawała się szczególnie zauważyć w środkowej partii. Nasuwałoby to przypuszczenie, że egzemplarz ten nie został wewnątrz jeszcze ostatecznie wykończony albo że w trakcie obróbki został nadmiernie wypalony i w związku z tym nie nadawał się do użytku. Ponieważ zachowała się tylko dolna część łodzi w postaci zwęglonego drewna, nie można było nic powiedzieć o jej wysokości, kształcie górnej części i konstrukcji wnętrza. Z uwagi na swoje wymiary (zachowana długość 6,28 m, szer. 1,08 m) należała do jednostek średniej wielkości o nie spotykanej szerokości. Znane z terenu Polski dłubanki o długości 4—5 m mają przeciętnie 0,6 m szerokości. Należy zaznaczyć, że stosunek L : B w czólnie z Luzina wynosi około 5,7, podczas gdy w dłubankach o podanych wyżej rozmiarach wynosi około 8 ⁷. Mogła więc to być łódź towarowa przystosowana nawet do transportu morskiego.

Stan zachowania stanowiska porośniętego we wschodniej części lasem, a w zachodniej zniszczonego przez głęboką orkę nie pozwala na pełne zrekonstruowanie procesu obróbki i miejsca produkcji. Na przebadanym odcinku odkryto 12 palenisk, 2 jamy i liczne ślady po rozłożonym w piasku drewnie noszącym ślady obróbki, wśród których udało się wyróżnić trzy pary konstrukcji służących jako podstawki pod łodzie. Podstawki te znajdujące się w różnych częściach stanowiska (ryc. 2), między innymi przy burcie łodzi (ryc. 12) i przy palenisku 6 (ryc. 4), potwierdzają wysunięte przypuszczenie o produkcji większej liczby jednostek. Mimo zupełnego rozłożenia w piasku konstrukcji pozostały po nich dość

⁶ W. La Baume, *Die Pfahlbausiedlung bei Gohra-Worle im nordlichen Pommerellen*, „Blätter f. d. Vorgeschichte”, z. 12, 1938, s. 1—24.

⁷ Informacja ta została przekazana przez dr hab. P. Smolarka.

wyraźne ślady pozwalające na określenie nie tylko funkcji, ale także i techniki wykonania. Koncentrycznie rysujące się na podpórkach w przekroju pionowym wzdłużnym smugi po słojach drewna pozwalają wnioskować, że były one sporządzane z poprzecznie odcinanych od pnia 30-centymetrowych kawałków drewna. Otrzymane plastry dzielono na dwie równe części. Zachowywały one naturalny zarys pnia — stąd ich półokrągły kształt. Następnie wkopywano je częściowo w ziemię równolegle do siebie w 1-metrowym odstępzie odpowiadającym szerokości łodzi (por. ryc. 12, 20). Długość konstrukcji dochodziła do 2 m. Ustawiona na nich jednostka miała dobrą stabilność. Jak już wspomniano, podstawki znajdowały się także po obu brzegach paleniska nr 6, przy czym jedną z nich wkopana została w jego północną krawędź. Mimo naruszenia paleniska jeden i drugi obiekt, jak wykazała obserwacja profilu pionowego, używany był równocześnie, o czym świadczą lekkie ślady spalenizny występujące na krawędziach konstrukcji (ryc. 6). Takie usytuowanie podstawek może sugerować kilka wariantów ich zastosowania. Na przykład konstrukcje mogły być związane ze sztucznym poszerzaniem dłubanek — procesem znanym na terenach wschodniej Słowiańszczyzny, a opisanym dość dokładnie przez K. Moszyńskiego. Według tego badacza, gdy przystępowano do rozpierania czółna, stawiano je na żerdziach spoczywających na rozwidleniach wbitych w ziemię soch i prażono nad ogniskiem obficie polewając łódź wodą. Sparzone drewno podatniejsze do rozchylania się rozginano za pomocą stopniowego wciskania do wnętrza coraz to dłuższych rozpórek⁸. Założenie konstrukcyjne byłoby tu analogiczne. W pierwszym wypadku łódź stawiano na drewnianych podpórkach, a w drugim — na rusztowaniu z żerdzi. Ta hipoteza ma swoje słabe strony: jak dotąd, na Słowiańszczyźnie zachodniej nie stwierdzono sztucznego rozpierania dłubanek. Łodzie poszerzano przez dobudowywanie na burcie klepek. Ponadto okaz znaleziony w Luzinie wykonany z potężnego pnia z uwagi na swoją szczególną szerokość nie musiał być rozginany. Na omawianych podstawkach można było ewentualnie stawiać czółno w trakcie obróbki nad paleniskiem do góry dnem, by w ten sposób dokonać wypalenia jego wnętrza. Inny wariant — na konstrukcjach kładziono klepki nad paleniskiem celem uzyskania przez parowanie odpowiedniej krzywizny. Sposób gięcia klepek przez parowanie przetrwał zresztą do czasów nowożytnych⁹. Możliwość parowania bądź łodzi, bądź klepek pośrednio potwierdzają liczne ułamki ceramiki zalegające powierzchnię

⁸ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, t. 1, Warszawa 1967, s. 683—685.

⁹ P. Smolarek, *Studia nad szkutnictwem Pomorza Gdańskiego*, „Prace Muzeum Morskiego w Gdańsku”, t. 3, 1969, s. 266.

paleniska, pochodzące z dużego garnka służącego być może do przenoszenia wody.

Jak z powyższego wynika, usytuowanie konstrukcji wokół paleniska może być związane z różnymi czynnościami dotyczącymi obróbki dłubanki — sprawę więc można uznać nadal za otwartą.

Podstawki występujące przy omawianym palenisku były znacznie dłuższe od pozostałych. Długość ich wynosiła 3,25 m i 2,8 m. Ujmowały one z dwóch stron nie tylko palenisko, ale także przylegającą doń jamę. W czasie eksploracji zauważono, że konstrukcja otaczająca wspomniane obiekty składała się z podwójnych kawałków drewna, które przy jamie zachowały się znacznie gorzej niż przy palenisku. W poprzednich wypadkach stwierdzono, że długość podstawek odpowiadała średnicy pnia. Chcąc więc otrzymać konstrukcję znacznie większych rozmiarów (ponad 3 m), podpórki musiano sporządzić z przylegających do siebie kawałków drewna. Podstawki od wschodniej strony paleniska nakładały się na kłodę, bardzo źle zachowaną, usytuowaną do nich prostopadle. W profilu pionowym widać było wyraźne przecięcie jej w dwóch miejscach przez podstawki (ryc. 6). Taka sama sytuacja zaistniała przy konstrukcjach znajdujących się w pobliżu łodzi (ryc. 12). Być może miały one za zadanie dodatkowe wzmocnienie podstawek.

Jamę przylegającą do paleniska wypełniała gliniasta ziemia o rudawym zabarwieniu, której struktura i barwa, tak różne od zalegającego wokół piasku, mogły być związane z silnym nawilgoceniem. Czyżby pierwotnie jama wyłożona warstwą gliny służyła jako zbiornik wody potrzebnej do parowania drewna? Możliwe, że po krótkotrwałym użytkowaniu glina rozmyta przez wodę i przemieszana z zasypującym ją piaskiem utworzyła obecnie wypełnisko jamy?

W profilu paleniska nr 7 zaobserwowano zaciek występujący bezpośrednio pod dnem i biegnący skośnie w kierunku zachodnim do głębokości 0,6 m, utworzony z szarego piasku. Można przypuszczać, że zabarwienie piasku na kolor szary nastąpiło na skutek zalewania paleniska wodą przy parowaniu drewna (ryc. 9). Potwierdzałoby to raz jeszcze wysuwane przeze mnie przypuszczenie o znajomości tej techniki już we wczesnej epoce żelaza.

Smugi po rozłożonym drewnie ze szczególnym natężeniem występowały w wykopie III niedaleko łodzi. Ślady te, niszczone przez orkę, mieszające się z bruzdami pozostawionymi przez pług, były nikłe, słabo czytelne, wgłębiające się miejscami w ziemię na kilkucentymetrową głębokość. Układały się one jednak regularnie: prostopadle lub równolegle do siebie; linie słoï w poszczególnych egzemplarzach wskazywały na wykonanie ich z poprzecznie odcinanych od pnia kawałków drewna. Należy przypuszczać, że nie były to odpady powstałe przy produkcji

łodzi, ale konstrukcje o bliżej nie znanym na skutek zniszczenia przeznaczeniu.

Pozostały do omówienia jeszcze paleniska, których na przebadanym terenie odkryto 12. Wszystkie miały powierzchnie kształtu kolistego lub owalnego o średnicach 0,8–1,7 m, a przekroje nieckowate o przeciętnej głębokości 0,3–0,4 m. Wypełniały je pojedyncze lub podwójne warstwy kamieni często spękanych od żaru lub wody. Ziemia w nich zalegająca miała zabarwienie czarne lub ciemnoszare; występowały w niej niewielkie ilości węgla drzewnego i niekiedy słabo wypalone grudki polepy. W prawie każdym obiekcie znajdowały się pojedyncze ułamki ceramiki; wyjątkowo w paleniskach 6, 8 i 9 odkryto większą ilość fragmentów naczyń.

Paleniska występowały w kilku grupach. Pierwsze skupisko tworzyły paleniska nr 1, 2 i 3 usytuowane w jednym ciągu w półmetrowych odstępach. Drugie skupisko składało się z obiektów nr 5, 6 i 7. Centralną część stanowiło palenisko 6 z podstawkami pod łódź; palenisko nr 5 oddalone było o 5 m w kierunku południowym, a palenisko nr 7 — o 0,65 m w kierunku wschodnim (ryc. 4). Największe z palenisk — nr 4, znajdowało się w ponad 2-metrowej odległości od tej grupy w kierunku południowo-wschodnim. Trzecie zgrupowanie stanowiły paleniska nr 8 i 9 — odstęp między nimi wynosił zaledwie 0,3 m. Warto wspomnieć, że obiekty nr 4–9 usytuowane były na obszarze o powierzchni $9 \times 3,5$ m. Zgrupowanie na tak małym odcinku 9 palenisk musiało mieć związek przypuszczalnie z bliżej nam nie znanymi fazami obróbki dłubanek. Jednocześnie liczba odkrytych palenisk wskazuje, że na stanowisku tym jednocześnie można było wyprodukować większą liczbę łodzi.

Ruchomy materiał zabytkowy na stanowisku 17 jest bardzo skromny. Reprezentują go: ułamki ceramiki pochodzące z palenisk oraz humusu i piasku, gliniane formy odlewnicze i bliżej nie określone narzędzie wykonane z kamienia.

a) Ceramika — łącznie znaleziono ponad 150 ułamków ceramiki, głównie środkowe partie naczyń i w kilku wypadkach — wylewy. Większość z nich ma silnie schropowaoną powierzchnię barwy brunatnej, szarobrunatnej i pomarańczowobrunatnej; wewnętrzna strona jest koloru ciemnoszarego. Przełomy naczyń są dwubarwne, brunatno-czarne, glina zawiera domieszkę gruboziarnistego piasku i tłucznia. Fragmenty te pochodziły w znacznej części z zasobowych naczyń o krawędziach cylindrycznych lub łagodnie wychylonych na zewnątrz. Jeden z wylewów ma nieznacznie facetowany brzeg. Nieliczną grupę stanowią ułamki ceramiki o bardzo cienkich, starannie wygładzanych ściankach barwy ciemnoszarej.

b) Ułamki 6 form odlewniczych typu niszczonego znalezione zo-

stały w południowej partii stanowiska, niszczonej przez wybieranie piasku. Wśród nich znajduje się forma skośnie żłobkowanego naszyjnika (ryc. 19) — ozdoby rozpowszechnionej na Pomorzu w okresie halsztackim¹⁰. Fragment tak zdobionego naszyjnika brązowego został odkryty we wzmiankowanej w artykule Górze-Orle¹¹. Pozostałe formy są silnie zniszczone, na jednym fragmencie zachował się nikły kanał o półokrągłym przekroju.

c) Fragment kamiennego narzędzia kształtu owalnego o trójkątnym przekroju (ryc. 7). Przedmiot ten, dość prymitywnie wykonany, jedną ściankę miał silnie wygładzoną, drugą — chropowatą. Narzędzie to, odkryte w górnej części podstawki znajdującej się przy palenisku nr 6, mogło być związane ewentualnie z obróbką łądźi.

Chronologię stanowiska produkcyjnego oraz odkrytej na nim dłubanki oprzeć można wyłącznie na ceramice i formach odlewniczych. Ułamki naczyń pod względem ukształtowania krawędzi, schropowacenia oraz dwubarwnego czarno-brunatnego przełomu są charakterystyczne dla kultury wschodniopomorskiej. Analogiczna ceramika występuje również na pobliskiej osadzie¹²; stąd wniosek, że oba stanowiska, 13 i 17, współwystępujące ze sobą pochodziły z tego samego okresu i mogły stanowić jeden zespół. Przedmiotem uściślającym chronologię obiektu jest ułamek formy skośnie żłobkowanego naszyjnika — ozdoby produkowanej na Pomorzu w okresie halsztackim. Stąd nowo odkryte stanowisko w świetle dotychczasowego stanu badań można datować na wczesną epokę żelaza i wiązać je z kulturą wschodniopomorską.

Stanowisko 17 było użytkowane stosunkowo krótko, prawdopodobnie tylko w okresie potrzebnym do wykonania określonej liczby dłubanek. Świadczą o tym: brak ciągłej warstwy kulturowej — paleniska budowanego bezpośrednio na calcu, mała ilość materiału ceramicznego nie wykazującego odchyień pod względem formy i techniki wykonania oraz jednowarstwowe ślady drewnianych konstrukcji.

Z uwagi na rażący brak osad w omawianym okresie, których wymienić można zaledwie około 35, w porównaniu z liczbą ponad 800 znanych cmentarzysk na Pomorzu Wschodnim¹³, odkrycie dokonane w Luzinie — Wielkim Lesie wnosi skromny wkład w pogłębienie wiadomości o osadnictwie i gospodarce, a szczególnie o pierwotnym skutnictwie ludności kultury wschodniopomorskiej. Zarazem daje początek przeprowa-

¹⁰ J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, Wrocław 1966, s. 78.

¹¹ W. La Baume, o.c., s. 16, ryc. 8b.

¹² B. Wiącek, o.c., s. 266.

¹³ L.J. Łuka, *Powstanie i rozwój kultury wschodniopomorskiej*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, t. 13, 1971, s. 7, s. 7.

dzeniu dalszych badań mikroregionalnych na terenie objętym rzekami: Redą i Bolszewką. Z uwagi na niszczenie stanowisk 13 i 17 przez głęboką orkę i wybieranie piasku prace wykopaliskowe o charakterze ratowniczym będą kontynuowane w następnych latach.

BARBARA WIĄCEK

DISCOVERY OF EARLY IRON AGE DUGOUT ON THE PRODUCTION SITE AT LUZINO WEJHEROWO DISTRICT

Summary

The site at Luzino market No.17, is situated on a high plateau encircled by the rivers Reda and Bolszewka, forming a natural microregion. As the result of excavations, 12 hearths, 2 pits, remains of the lower part of a dugout boat and traces of 3 pairs of wooden constructions, assumed to be the supports for the boat, were discovered. These objects were found at a depth of 25—30 cm. and were extensively damaged by deep ploughing.

The dugout, the lower part of which has been preserved, had the following measurements: length 6.2 m., width — 1.05m., thickness of base — 10—20 cm. A longitudinal section showed differentiated shaping of the ends of the dugout: the stern was cut diagonally, the bow slightly bent. In cross-section, the bottom line was somewhat rounded.

Hearths occurred in several agglomerations. The most interesting was hearth No.6, held on three sides by supports. The inventory of the hearths was very modest, comprising relatively few fragments of pottery and charcoal.

The discovery of dugouts on sandy terrain, some distance from water, in the vicinity of hearths and supports, suggests that dugouts were produced there. It should be mentioned that barely 150 m. to the west, is a settlement dated, similar to the production site, as the Early Iron Age. Considering the characteristic pottery and the deteriorating form of an obliquely grooved necklace, this group can be accepted as East Pomeranian Culture.